

УДК 355.4

С.Є. Кучерина, О.А. Гарбузов

Інститут підготовки юридичних кадрів для СБ України
Національної юридичної академії України імені Я. Мудрого, Харків

АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОЗВІДУВАЛЬНО-ДИВЕРСІЙНИХ БОЙОВИХ ДІЙ У ХОДІ ПАРТИЗАНСЬКОЇ БОРОТЬБИ В СРСР

В статті проаналізований досвід розвідувально-диверсійних бойових дій у ході партизанської боротьби в СРСР.

Ключові слова: розвідувально-диверсійні бойові дії, партизанська боротьба, сили спеціального призначення.

Вступ

Географічне розташування і важливе стратегічне значення України зумовили її особливе місце у Другій світовій війні – цьому грандіозному за масштабами й розмахом збройному протистоянню двох супротивних соціально-економічних систем і військово-політичних блоків. У цьому році Україна відзначає 65-у річницю Перемоги у Великій Вітчизняній війні (1941–1945 рр.) над німецькими загарбниками. У грізні роки війни на фронтах, у партизанських загонах і підпіллі зі зброєю в руках українці пліч-о-пліч з братніми народами колишнього СРСР захищали рідну землю, самовідданою працею в тилу прискорювали перемогу над німецьким нацизмом.

Історіографія Другої світової війни та безпосередньо Великої Вітчизняної нараховує дуже багато праць. Значне місце серед напрямів досліджень належить питанням воєнного мистецтва воюючих сторін. І це не випадково, адже стратегія, оперативне мистецтво і тактика у Другій світовій війні отримали значний розвиток і мали суттєвий вплив на подальший розвиток воєнного мистецтва.

Мета статті: вивчення воєнного аспекту історичних подій у Другій світовій війні і досвіду розвідувально-диверсійних дій у ході партизанської боротьби.

Основна частина

Досвід подій Великої Вітчизняної війни та локальних війн і конфліктів сучасності свідчить про те, що при веденні бойових дій з'єднаннями, частинами та підрозділами, обстановка часто буде складатися таким чином, що війська будуть змушені здійснювати відхід з метою виходу з під удару переважуючих сил противника, для заняття більш вигідного положення, а також виграшу часу шляхом ведення стримуючих дій на проміжних рубежах, створення наступаючого угруповання. Не виключена можливість захвату та тривалого утримання противником частини території держави. У таких умовах, як свідчить світовий досвід, на територіях, що тимчасово зайняті противником, організується партизанський опір.

Згідно з визначенням, партизани – це окремі особи чи організовані, як правило, озброєні загони, що не входять до складу регулярних армій й добровільно беруть участь у справедливій війні проти іноземних загарбників чи реакційних режимів. Регламентація міжнародно-правового положення партизана була предметом спеціального розгляду Гаазьких конвенцій 1899 й 1907р. IV Гаазька конвенція 1907 у преамбулі, а також у ст. 1 й 2 Положення про закони й звичаї сухопутної війни, підтвердила правомочність партизанської війни, визнала партизанів законними комбатантами й визначила умови, обов'язкові для виконання партизанами.

У 1949 на Женевській конференції в захист жертв війни була прийнята конвенція, що віднесла до законних комбатантів особовий склад не тільки збройних сил, але й ополчень й добровільних загонів Руху опору, а також партизанів.

Так, партизанський рух було визнано важливим фактором у досягненні перемоги над фашистською Німеччиною і її союзниками у роки Другої світової війни. Він розгорнувся на всій окупованій території і мав небачений в історії розмах і результативність. У тилу ворога під час війни діяло понад 1 млн. партизан і багатотисячна армія підпільників. У Партизанському русі брали участь робітники, селяни й інтелігенція, люди різних віків, чоловіки і жінки, представники різних національностей. Радянські партизани і підпільники знищили, ранили і захопили в полон близько 1 млн. фашистів і їхніх пособників, вивели з ладу понад 4 тис. танків і бронемашин, зруйнували і зашкодили 1600 з.-д. мостів, здійснили понад 20 тис. катастроф залізничних ешелонів [1]. Тому аналіз та осмислення досвіду партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни має велике значення для розробки принципів та способів організації опору в Україні, якщо її територія в ході збройного конфлікту буде захоплена противником.

Доцільно окремо розглянути чотири характерних періоди дій сил спеціального призначення у регулярних військах та партизанських формуваннях: допартизанський період, перший та другий періоди партизанської боротьби, заключний період

од війни. Основним джерелом для аналізу стала відома робота Дона Міллера [2].

Допартизанський період. Під час великої Вітчизняної війни у СРСР набуто великий досвід партизанської війни. В кінці 1941р. Німеччина та її союзники вимушені були відволікати на протипартизанську боротьбу 56 регулярних дивізій та 1,2 млн. чол. поліцейських формувань. При цьому більш як 75% втрат від партизанів окупаційні сили понесли від диверсійних прийомів та спеціальних засобів, що були розроблені та удосконалені у 20–30 роки радянськими спеціалістами [2].

На першому етапі Другої світової війни, до нападу Німеччини на СРСР, розвідувально-диверсійні групи (РДГ) створювались у прикордонних районах з Естонією, Латвією, Польщею, Румунією з метою диверсійної роботи у тилу ворога на своїй території, якщо вона буде окупована. Однак, у 1937–38 р.р. ці групи були розформовані у зв'язку із хибним уявленням радянського командування щодо можливості війни на чужій території. Це була одна із стратегічних помилок державного та військового керівництва СРСР.

На початку війни РККА нараховувала 4 млн. чол., мала танків у 3 рази більше, ніж противник, у два рази більше літаків, які по своїм бойовим можливостям були не гірші, а деякі з них навіть кращі від аналогічної зброї противника. Але лозунг “малою кров'ю, могутим ударом” та відповідна йому концепція, що була реалізована на початку війни, дозволили гітлерівській коаліції нанести нищівний удар по збройним силам СРСР – за перші три тижні гітлерівські війська просунулись на глибину 500 км і далі. Із 170 радянських дивізій 28 були повністю знищені, а 70 понесли втрати вбитими та пораненими половиною свого особового складу і, таким чином, не були боєздатні.

Важливу роль у поразці радянських військ відіграли успішні дії німецьких розвідувально-диверсійних формувань (РДФ). Масове їх закидання, що було розпочате ще до війни, призвело до демаскування військово-економічної інфраструктури, бойових порядків військ, їх пересування. Виводились із ладу лінії зв'язку, залізничні дороги, знищувались склади з паливом та боєприпасами, руйнувались мости та інші комунікації. Все це ускладнювало оперативну обстановку в зоні бойових дій, особливо у прифронтовій смузі. Водночас у СРСР штатних розвідувально-диверсійних формувань не було зовсім; матеріальна база та озброєння на територіях, що могли бути окуповані, не були підготовлені заздалегідь; засобів зв'язку було вкрай мало.

Позаштатні РДФ створювались у вкрай тяжких умовах відступу. За відсутністю підготовлених офіцерських кадрів бойові можливості РДФ були дуже низькими. Однак, на протязі липня-серпня тільки один розвідвідділ Західного фронту відправив у тил противника 52 розвідувально-диверсійних формувань. Разом з малочисельними групами створювались великі (чисельністю до 1000 чол.) РДФ. Такі

формування дуже важко закидати через лінію фронту. На протязі осені та зими 1941–42 р.р. ці великі формування стихійно розпались на загони малої чисельності. Таким чином, диверсійна діяльність у тилу противника все більше ставала партизанською. Наступив перший період партизанської боротьби.

Перший період партизанської боротьби. Період становлення партизанських формувань та придбання першого досвіду ведення партизанських бойових дій розпочався зимою 1941 р. і закінчився у момент, коли на основі узагальнення набутого досвіду було прийняте рішення щодо суттєвої реорганізації та зміни тактики партизанської боротьби [2].

Організація керівництва. З метою керівництва партизанською боротьбою було створено Центральний штаб партизанського руху (ЦШПР). Були створені також республіканські та обласні штаби, у фронтах та арміях – оперативні групи центрального штабу. Керівні посади у цих штабах зайняли офіцери Червоної Армії, погранвійськ та НКВД, які мали досвід організації та проведення розвідувальної, контррозвідувальної та диверсійної діяльності.

Така організаційна структура дозволила краще задовольняти потреби штабів фронтів та армій щодо ведення розвідки та інших спеціальних операцій у глибокому тилу противника в інтересах досягнення стратегічних та оперативних-тактичних цілей у загальновійськових операціях.

Комплектування та підготовка. Комплектуванням, підготовкою, керівництвом та постачанням РДФ почали займатись розвідувально-диверсійні відділення (штат 13 чоловік) розвідвідділів штабів фронтів. Підбір людей для комплектування груп розвідників-диверсантів ці відділення здійснювали із числа осіб, що мали добру фізичну підготовку і мали досвід бойових дій. Спеціалісти (перекладачі, радисти), у котрих такого досвіду не було, направлялись на навчання в спеціальні школи.

Групи вивчали способи ведення розвідки, способи вивчення оперативної обстановки, методи диверсій на військових об'єктах та транспортних комунікаціях, прийоми бойового забезпечення (маскування, виживання у несприятливих природних умовах та інше), способи та прийоми бойового застосування штатних мінно-вибухових засобів, способи та технологію самостійного виготовлення мінно-вибухових засобів із підручних матеріалів.

Склад спеціальних підрозділів. РДФ не мали постійного складу і нараховували від 5 до 20 чоловік. Командир призначався, як правило, із офіцерів. Серед членів групи обов'язково були радист, мінер-підрильник, перекладач, у великих формуваннях – санінструктор або лікар.

Озброєння. Озброєння відрізнялось різноманітністю систем, але переважала автоматична зброя (автомати, ручні кулемети), був великий запас ручних гранат. Ці вогневі засоби не обмежували маневру, відповідали вимогам швидкоплинного ближнього бою, забезпечували високу вогневу потужність

невеликих підрозділів. Поповнення втрат зброї і витрат боєприпасів здійснювалось за рахунок поставок по повітря, шляхом збору після боїв, що відбулися, в ході нападів на склади, малі гарнізони та невеликі підрозділи противника, в окремих випадках – із задалегідь підготовлених тайників.

Способи перекинення. Для перекинення за лінію фронту використовувались наземний, повітряний та водний шляхи. Наземним шляхом РДФ потай виводили у ворожий тил військові розвідники, які використовували для цього ділянки важко прохідної місцевості, проходи у мінних полях та інше. Часто групи оставались після відходу радянських військ на задалегідь підготовлених базах.

Перекидання по повітря здійснювалось на літаках транспортної та допоміжної авіації в нічний час, з подальшим десантуванням на парашутах або посадочним способом на партизанських аеродромах.

Водний шлях частіше за все використовували РДФ флоту. Вони застосовували з цією метою швидкохідні військові катери підводні човни, колишні цивільні судна сейнери, мотоботи. На великих річках та озерах у хід йшли надувні гумові човни, плоти, іноді – легководолазні костюми, що дозволяли йти по дну.

Тактика дій. Тактика дій РДФ на ворожій території відрізнялась великою різноманітністю. Способи дій розділялись на дві основні групи: ті, що виконували поставлені завдання і вирішували їх шляхом бойового зіткнення з супротивником (засади, нальоти) та ті, які дозволяли уникати прямих зіткнень (диверсії). Комбінованим способом були рейди.

Засада представляла собою такий спосіб дій, при якому РДФ приховано розташовувалось біля ворожих комунікацій, вичікувало підходу супротивника, а потім раптово наносило йому удар. Метою засади частіше всього було захоплення полонених, документації, зразків озброєння та бойовий техніки, предметів матеріально-технічного забезпечення, продовольства.

Наліт – це раптовий удар по стаціонарним або малорухомим об'єктам. Здійснювався у тих же цілях, що і засада, а також з метою звільнення з полону захоплених ворогом партизан, червоноармійців, підпільників. Ще одною метою нальоту нерідко було відволікання уваги та людських ресурсів супротивника від операцій, що проводились в інших районах.

Диверсії проводились в-основному на комунікаціях (мости, залізничні дороги).

Рейди. Рейдові дії РДФ поєднували засади, нальоти, диверсії та агітаційну роботу у ході пересування у тилу противника. Найбільш характерними для першого року війни були рейди невеликих груп, що здійснювались на обмеженій території. Наприклад, рейдова група, що була створена розвідвідділом Північно-Західного фронту із студентів та викладачів Ленінградського інституту фізкультури (чисельність – 22 чоловіки) діяла винятково у Ленінградській області. До квітня 1942 року вона провела 24 бойові операції, у ході яких пустила під укіс

23 ешелони, вивела з ладу 2 літаки, 18 танків, 844 легкових та 143 вантажних автомобілі, захопила 7 гармат, 97 кулеметів, 800 гвинтівок та передала їх партизанам.

Другий період партизанської боротьби. Цей період займає час від весни 1942 року до весни 1944 року, тобто до початку виходу радянських військ та перенесення бойових дій на чужій території.

Реорганізація. До весни 1942 року назріла необхідність реорганізації РДФ, що діяли в тилу ворога. Справа в тому, що більшість з них швидко поповнювалась за рахунок патріотично настроєного населення та військовослужбовців, що опинились в оточенні. Деякі формування в результаті притоку добровольців збільшили свою чисельність до декількох тисяч чоловік. Матеріально-технічне забезпечення таких великих формувань розвідвідділами фронтів стало неможливим із-за величезних потреб. Новим типом організації РДФ стало розвідувально-диверсійне з'єднання, що складалося з декількох окремих загонів. Кожний загін базувався у визначеному районі, мав свій власний штаб та відповідні служби. Але всі загоны підпорядковувались штабу та командирові, що знаходився при одному з них. Це дозволило підвищити скритність базування РДФ, знизити ймовірність знищення їх одним ударом, поліпшити взаємодію під час проведення тих або інших бойових операцій.

Був також знайдений спосіб більш ефективного використання партизанських загонів, що були підлеглі ЦШПР, у інтересах військової розвідки. Він зводився до того, що в загоны, які діяли в тих районах, де не було своїх штатних РДФ, перекидалися групи, які організаційно не входили до складу загонів, але використовували партизанських зв'язківців, розвідників, матеріально-технічну базу. Партизани досконало знали оперативну обстановку в зоні дій, мали численних помічників у навколишніх населених пунктах, володіли досить значними запасами боєприпасів та продовольства, що істотно розширювало можливості армійських розвідників та диверсантів. У деяких загонах вдалось навіть налагодити власне виробництво вибухових речовин та засобів підривання.

Заключний етап війни. Цей етап бере початок з весни 1944р. Його особливість полягає в суттєвій зміні умов диверсійної боротьби у зв'язку із перенесенням лінії фронту на території сусідніх держав.

Зміна тактики дій на чужій території. З виходом Червоної Армії на територію Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, а потім Німеччини, способи дій РДФ зазнали істотних змін. Раніше їх головною метою були диверсії, що дезорганізують військові перевезення. Такі диверсії зустрічали розуміння та підтримку серед місцевого населення окупованої частини країни. За межами колишнього державного кордону на підтримку подібних дій розраховувати вже не приходилось. Навпаки, вони одержали б відсіч. Окрім того, в країнах з більш розвинутою мережею залізних та шосейних доріг ніж у Білорусії та на Україні, ди-

версії на комунікаціях принесли б значно менший ефект. Тому на перший план висунулись чисто розвідувальні задачі, а також удари по штабах, вузлах зв'язку, складах боєприпасів, палива, озброєння.

Висновки

Таким чином, всебічне об'єктивне та незаангажоване вивчення воєнного аспекту історичних подій у Другій світовій війні є важливим з погляду встановлення історичної правди і визначається сучасними потребами розвитку вітчизняної воєнно-історичної науки, необхідністю поглиблення знань про героїчне минуле нашої Батьківщини. Знання історії Другої світової війни та Великої Вітчизняної війни - важлива складова у вихованні високого пат-

ріотизму громадян України, молодого покоління та воїнів її Збройних Сил.

Список літератури

1. *Украинская советская энциклопедия. – Т. 8. – К., 1982.*
2. *Дон Миллер. Коммандос. Формирование, подготовка, выдающиеся операции спецподразделений / Дон Миллер. – Минск: Харвест, 1997.*
3. *Потапов А.А. Тактика контрпартизанской войны / А.А. Потапов // Спецназ. – 1997. – № 1. – С. 7-11.*

Надійшла до редколегії 1.04.2010

Рецензент: д-р військ. наук, проф. Г.А. Дробаха, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків

АНАЛИЗ ОПЫТА РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНО-ДИВЕРСИОННЫХ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ В ХОДЕ ПАРТИЗАНСКОЙ БОРЬБЫ В СССР

С.Е. Кучерина, А.А. Гарбузов

В статье проанализирован опыт разведывательно-диверсионных боевых действий в ходе партизанской борьбы в СССР.

Ключевые слова: *разведывательно-диверсионные боевые действия, партизанская борьба, силы специального назначения.*

ANALYSIS OF EXPERIENCE OF RECONNAISSANCE-DIVERSIONARY BATTLE ACTIONS DURING PARTISAN FIGHT IN USSR

S.Ye. Kucherina, O.A. Garbuzov

In the article experience of reconnaissance-diversionary battle actions is analysed during a partisan fight in USSR.

Keywords: *reconnaissance-diversionary battle actions, partisan fight, forces of the special setting.*